

Ռամկավար Մամուլ
Փետրուար 9, 2011

**Թող Լինի Լոյս Ձուարթ
Ի Խորոց Սրտէ
Հայաստանի Երրորդ Հանրապետութեան**

ԽԱՉԱՏՈՒՐ Ի. ՓԻԼԻԿԵԱՆ

Ի խորոց սրտէ ուրախացանք որ մեր թանկագին Հայաստանի Երրորդ Հանրապետութիւնը տուն դարձ է շնորհած Վարպետ Արամ Խաչատուրեանի երաժշտութեանը իբրեւ Հայաստանի Պետական Հիմներգ/Փառերգ:

Յարմար գտանք ուրեմն որ մեր սիրելի ընթերցողները տեղեակ պահենք-- վերյիշումով մը-- Փառերգի էութեան հետ առնչուող հարցադրումներուն՝ ըլլան անոնք երաժշտական, հոգեբանական, բանաստեղծական, պատմական կամ քաղաքակրթական:

Վերյիշեալ առնչութիւններու բացայայտումը, ուրեմն, դրսեւորած էինք դեռ տասն եւ ինը տարիներ առաջ, լայնաշունջ յօդուածի մը մէջ: Իր բնոյթով գիտահետազօտական յօդուածն մըն էր այդ՝ որ լոյս տեսաւ «ԱՄԱՐԱՏ» թերթին մէջ, ի Պէյրութ, Լիբանան:

Յօդուածի ձեռագրային թուականն է Օգոստոս 1991, ի Լոնտոն, Մեծն Բրիտանիա: Սոյն յօդուածը ուղարկուած էր ոչ թէ միայն Սփիւռքահայ գրեթէ բոլոր թերթերուն, այլ եւ մանաւանդ Հայաստանի Երրորդ Հանրապետութեան առաջին Վսեմաշուք Նախագահին՝ Լեւոն Տէր Պետրոսեանին:

Ահաւասիկ ուրեմն այդ յօդուածը, թէկուզ որոշ յապաւումներով, բայց էական իր կուռ բովանդակութեամբ: Եւ իբրեւ յուսալից բաղձանք՝ ԹՈՂ ԼԻՆԻ ԼՈՅՍ ՁՈՒԱՐԹ կոչած էինք յօդուածի վերնագիրը:

Հաւատալով որ եղաւ այդպիսին՝ Վարպետ Արամ Խաչատուրեանի Փառերգի տուն դարձով, մենք պահեցինք նաեւ սոյն Վերնագիր/ Բաղձանքը, մանաւանդ ի մտի ունենալով մեր առաջադրած Սարմենաշունչ տաղը Փառերգին, զորս սերտորեն համահնչուն է իսաչատուրեանական մեղեդիին:

Երանի, հազար երանի թե ազատատենչ Միքայել Նալպանտեանի 1861-ի «Իտալացի Աղջկայ Երգ»ը անհեռատես մոլուցքով մը մեր նոր՝ 1991-ի Հայաստանի Հանրապետութեան գլխին չփաթթուէր իբրեւ օրհներգ: Ափսո՛ս, հազար ափսոս, որ ամբոխավարներու դրդումով պարոնայք ու տիկնայք երեսփոխաններ «թշուառութեան պսակով» եւ «ստրկութեան շղթաներով» արժանի գտան հիմնաւորելու մեր մայր Հողի ու Պետականութեան օրհներգը:

Պետութիւն չունենալով «թշուառ ու անտէր» տեսնել հայրենիքը, ինքնին ստրկութեան շղթան փշրելու ձգտում մըն է, այո՛, թէկուզ իտալականէ ներշնչուած (Նալպանտեանի հոգուն մատաղ): Եօթանասուն եւ երեք տարիներ հայկական պետականութիւն ունենալով եւ նոյնիսկ պետական կառոյցը բազմիցս վերափոխուելով ու հասնելով Հայաստանի երրորդ Հանրապետութեան առաջին տարեդարձին, եւ դեռ ալ շարունակել «թշուառ ու անտէր» երգել ու երգն ալ Հանրապետութեան ճակատին փակցնել՝ իբրեւ պետական հիմն՝ այդ արդէն ենթակայի ենթագիտակցութեան մէջ «շղթայուած ստրուկ» մնալու ախտաւոր ձգտումի մը արտացոլացումն է՝ գիտակցական մակարդակի վրայ:

Վա՛յ քեզ «իմ աչքի լոյս հայ» (մեղա՛յ Աբովեանին):

Զի՞նչ ասենք, զո՞րն խոստովանենք այդ «Իտալացի Աղջկայ Երգ»ի եղանակի մասին: Բայց «կաց դու հոգի», պիտի խրատէր Շէյքսփիրը. արդե՞օք արժէ «բազում աղմուկ վասն ոչինչի»: Սակայն, ինչպէ՛ս «հիմի էլ լռենք» երբ այդ «ոչինչը» (մեղա՛յ Նալպանտեանին) կնքուած է իբրեւ օրհներգ, եւ այն ալ պետական հրովարտակով:

Ո՛չ, պէտք չէ՛ լռել: Ժամանակներ կան, երբ լռութեան «ոսկին» մեղսակցութեանց «մեկենասի» կրնայ վերածուիլ: Այո՛, բազում աղմուկ է հարկաւոր վասն ջնջումի ու վերականգնումի: Եւ աղմկել՝ Պարոյր Սեւակեան հողածնունդ ձայնով «բեկանեմ շանթեր, կոչեմ ապրողաց»:

Ինչ լաւ է ըմբռնած բազմահմուտ երաժշտագէտ Մասսիմօ Միլա-ն թէ՛ «աղմուկը հողն է, բնութիւնն է, ձայնը մարդն է: Աղմուկը ձայնին ու երաժշտութեան կը պատկանի այնպէս, ինչպէս մարմնի ֆիզիքական կեանքը կը պատկանի հոգեկան կեանքին: Աղմուկը ծագումն է, ու այն երաժշտական նիւթն է, որուն ձայնը հոգին ու միտքն է»: Գրեթէ նոյն եզրակացութեան տարբերակ մըն է հայոց եռամեծար Վարդապետ Կոմիտասի յորդորանքը թէ՛ «երաժիշտին մնում է, կամ նրանից պահանջուում է գիտնալ թէ ե՛րբ եւ ի՛նչ չափով աններդաշնակութեան պէտք է դիմի»: Պահանջքը ուրեմն՝ ծագման հարազատ աղմուկին ունկ տալն է, մանաւանդ երբ ձայնը այլանդակ է, որովհետեւ հոգեախտ միտքն է մռայլ քանզի ծագումն է շղթայուած: Այո՛, գիտակցուած աններդաշնակութեան աղմուկով նաեւ

պէտք է հրահրել հոգիները, որ կարելի ըլլայ վերականգնումը ճշմարտապէս հարազատ ձայնին:

Թէ ի՞նչն է մոայլ այդ «թշուառ ու անտէր» երգի տարօրինակ ձայնին մէջ:--Այլանդակ «կապկում» մը արդարեւ, Բաբելոնի Եբրայեցի ստրուկներու «Va, Pensiero» հանրաձանօթ խմբերգին՝ Վերտիի 1842-ի «Նաբուգո» (Verdi, Nabucco) օփերայէն--:

Հազիւ ձայնաթողուած, եղանակի ձայնանիշերը (նօթաները) անդունդն ի վար կը գլորուին չորեք անգամ (չորս աստիճան): Եղանակը կ'իյնայ հնգեակէն մինչեւ յատականիշը, եւ այդ թաւալումը կը շեշտուի աստիճան առ աստիճան, նոյնիսկ ամբողջութեամբ կրկնուելով: Շատ ալ կարելոր չէ այլեւս, թէ երգը ի՞նչ վերիվայրում կ'ունենայ միջանկեալ եւ նոյնիսկ, թէ ինչպէս կը վերջանայ, որովհետեւ որեւէ եղանակի մը անմիջական նկարագիրը որոշողը առաւելաբար առաջին երեք նօթաներն են, եւ այդ է որ յիշողութիւնը կ'արձանագրէ իբրեւ եղանակի մը անմիջական ճանաչողութեան դիմագիծը: Վաստակաւոր երաժշտագետներ այս յոյժ կարելոր «կապը» միշտ ի մտի ունեցած են եւ չեն դադրած մատնանշել զայն իրենց ուսումնասիրութեանց մէջ, ինչպէս Բրիտանական Թանգարանի հմուտ գիտաշխատողներէն՝ Տէնիս Փարսընզը 1975-77-ին (Denys Parsons, Are Composers Copycats?, in New Scientist, March 77) եւ վերջերս՝ 1990-ին, New South Wales Համալսարանի աւագ դասախօս՝ Կրահամ Փօնթը (Graham Pont, Geography and Human Song, in New Scientist, January 90):

Արժէ ուրեմն մատնանշել, որ բառի մը ձայնային ելեւէջը որ կազմուած կ'ըլլայ տառերու եւ շեշտերու դասաւորումով, նոյն բառի երաժշտականութիւնն իսկ է: Ահա այդ երաժշտականութիւնն է որ բառի մը իմաստը կը բացայայտէ, մանաւանդ որ, ինչպէս ցոյց տուած է գիտնական Ա. Քոնտրաթով, «խօսակցութեան ընթացքին իմաստի մեծագոյն տոկոսը կեդրոնացած կ'ըլլայ բառի շեշտուած վանկերուն մէջ» (A. Kondratov, Sound & Signs, 1969): Հանճարեղ Կոմիտասը ընկալած էր նաեւ ա՛յդ յարաբերակցութիւնը դեռ 1905-ին, եւ զայն վերագրած՝ ժողովրդական ստեղծագործութեան բնոյթին, բնոյթ մը՝ որ զգացումներէ անդին առաւելաբար «մտածումների, գաղափարների հետ գործ ունի» կ'ըսէ Կոմիտաս ու կը շարունակէ թէ՛ «նման տեսակի երաժշտութիւն մը հասկնալու համար երաժշտական շատ մեծ դաստիարակութիւն կարելոր է»:

Պէտք է ի մտի ունենալ, որ Հայոց բառերու ձայնային ելեւէջը վայրէջք մը չէ՛ այլ վերելք: Ահա թէ ինչու, ըստ իս, ձայնաթողումներէ ետք սկզբնական նօթանետու շեշտաւորուած գլորուիլը աննշան հետք է թողած Հայոց ազգային եւ եկեղեցական երգեցողութեանց մէջ: Մեր մեծակերտ «Անտունի»ներն իսկ խուսափած են դէպի անդունդ գլորուելու թէկո՛ւզ վիշտն են շալակած տանում, ալ ուր մնաց՝ հոգիներու հետ սլացող «Կռունկ»ները,

«Ալազեազ»ները, «Ծիրանի Ծառ»երը եւ նոյնիսկ տիեզերական «Վարար անձրեւ թափող» հայկեան «Հով Արեք»ի սարերն ու ամպերը, սիրտը կրակոցով լցուած «Շողեր Չան»երը, համամարդկային վիշտի ալիքներուն վրայ ծփացող «Գարուն ա»-ի հեւքն ու մորմոքը: Չէ՞ որ մեր եկեղեցական թափօրի շարականները, որոնք կրօնական-քայլերգ/ հիմներ եղած են, խուսափած են վայրէջքներէ: Նոյնն է պարագան «Սուրբ Աստուած»ի, «Տէր Ողորմիա»ի, «Քրիստոս Ի Մէջ»ի, «Խորհուրդ Խորհին»ի եւ նոյնինքն «Հանգանակ Հաւատոյ» կրօնքի գլխաւոր հիմնի սկզբնական ձայնարկումները: Եւ ո՛չ միայն եկեղեցական թափօրները: Հայոց ազատագրական պայքարի նուիրուած լաւագոյն երգերու, ինչպէս՝ «Կեցցէ Զէյթուն»ի («Քրիստոս Ի Մէջ Մեր Յայտնեցաւ»ը յիշեցնող), «Ազատն Աստուած»ի, նաեւ Սասնայ հերոսական վիպերգութեան «Դառնամ Օղորմի»ներու, բոլորի սկզբնական ձայնարկումները վերամբարձ են եւ ո՛չ անկումային:

Այլ բան է անշուշտ մեր սքանչելի «Հոռովել»ներու վայրէջքներու պարագան, ինչպէս օրինակ՝ Կոմիտասի յայտնաբերած «Լոռու Գութաներգ»ի բացազանչութիւնները: Ըստ Կոմիտասի մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան, այդ զմայլելի «Գութաներգ»ը ամբողջութեամբ՝ Եղանակ ու բնագիր, իրենց կշռոյթով, հանգով ու չափով կառուցուած են գոմէշ/եզի հինգ տեսակ բացականչութիւններու վրայ: «Հոռովել»ներու բնագրային գրոյցներու սկզբնական ձայնարկումները, սակայն, վերելքով կը շարժին ընդհանրապէս, ինչպէս օրինակ՝ հրաշալի «Մոկաց Հոռովել»ի գրոյցը (մշ. Ռ. Աթայեանի):

Միայն մեր ողբերգ-ափսոսներն են, որ կը խորասուզուին, ինչպէս «Սասնայ Միեր»ի եւ «Մոկաց Միրգա»ի ափսոսները, որոնք սակայն, վերջաւորութեան է որ կը գլորուին՝ ողբերգական գունագեղութիւնը «տեսանելի» դարձնելու համար, բայց եւ այնպէս միշտ սկզբնական սլացքով բարձրանալէ ետք՝ հարագատ մնալով դիւցազներգութեան ոգիին ընդհանրապէս, եւ ո՛չ ողբերգութեան՝ մասնաւորապէս:

Յամենայն դէպս ողբերգը օրհներգ չէ: Այլանդակութեան ցայիկն է ատակ նման շփոթութեանց առաջնորդելու: Օրհներգը լոյսն է, ողբերգը՝ ստուեր: Յիշենք մեր խալխի նոքարը. «Դու եւ գլխէն լուսաւոր իս խիլքդ խաւարին բաբ մի անի» մանաւանդ երբ կեանքի ստուերն է շատ՝ որովհետեւ լոյսն է տկար, ինչպէս մեր չքնաղ հայրենիքի վիճակն է ներկայիս անտարակոյս: Աւելի եւս էական է ուրեմն, որ լոյս գովերգենք եւ ոչ թէ խաւարապաշտ դառնանք: Չէ՞, որ նոյնինքն «Ազատն Աստուած այն օրից» երբ տեսաւ թէ՛ խաւար կար իր ստեղծածի վրայ, թող լինի՛ լոյս ձայնարկեց, որ լինի լոյս: Եւ եղաւ լոյս կ'երգէ Գիրք Ծննդոցը: Եւ այդ լոյսի մէջ է, եւ ո՛չ իր իսկ ստեղծած խաւարի մէջ, որ Արարիչը «հաճեցաւ շունչ փչել» մեր «հողանիւթ շինուածքին, կենդանութիւն պարգեւել»:

Հայոց հողն ու ջուրը, գիրն ու ձայնը «ուրի՛շ է, ուրի՛շ» պիտի երգեր մեր իմաստուն Արութինը:

Այո՛, իրաւունք ունէր Կոմիտաս շեշտելու, թէ «Իւրաքանչիւր ազգի երաժշտութիւնը իր ազգի հնչական ելեւէջներէն կը ծաւալի: Հայ լեզուն ունի իր յատուկ հնչաւորութիւնը, ուրեմն եւ համապատասխանող երաժշտութիւնը»: Հայոց լեզուի այդ «յատուկ հնչաւորութիւնն» է անշուշտ, որ հայ երաժշտութեան «քոյր-եղբայր»ն է ծնած:

Այո՛, պարոնայք եւ տիկնայք, հայրենի երեսփոխաններ. ամբոխավարներու ստուերային ցուցքէն հմայուած՝ սայթաքած էք ձեր «թշուառ ու անտեր»ի ընտրութեամբ: Հայ ժողովուրդի առողջ հոգին բնաւ ծունկի չէ եկած ու անդունդ գլորած նոյնիսկ երբ «սիրտը նման է էն փլած տուններուն»: Առաւել եւս, ան սլացած է դէպի Ազատն Մասիս եւ հաստատուած Հայոց Բարձրավանդակին վրայ, ինչպէս մեր հանճարեղ Արամ Խաչատուրեանի հիմնը, որ կարծես հայ ժողովուրդն է ստեղծած զայն: Իսկական օրհներգութիւն մըն է այդ՝ ձայնարկումէն դէպի հնգեակ վերամբարձ ցատկել եւ զանգակատան հնչումներու բազմիցս շեշտաւորումով «բարձրավանդակ»ին վրայ հիմնաւորուիլ, ճիշդ այնպէս, ինչպէս Խորենացիի մեծակերտ տաղը՝ «Ծագումն Հրաշագործ»ը (վերծանումը՝ Ն. Թահմիզեանի) եւ նոյնիսկ «Անտունի»ն նախերգող Կոմիտասեան դաշնամուրային ղօղանջները:

Այո՛, հայ հանճարի իսկական փայլատակումն է Խաչատուրեանի օրհներգ-հիմնը: Հայոց մշակոյթի հանդէպ ապերախտութիւն է եւ անխղճութիւն՝ խեղճանալ եւ ընդունիլ որ «նոյնինքը՝ նորին միջակութիւնը» (Պարոյր Սեւակի հոգուն մատաղ), պղտոր ժամանակներու «մեծ յաջողակը» իր «երանելի ցմահ խակութեամբ» ցպիկը ձեռին՝ ղեկավար դառնայ վանելու համար հայոց հոգոյ հարազատ ձայնն ու պայծառ թռիչքը հայոց պետականութեան օրհներգէն:

Մենք ձայնային հազարամեայ մշակոյթ ունէինք եւ ունինք, բայց Կոմիտասով ունեցանք եւ ունինք ձայնային քաղաքակրթութիւն: Արամ Խաչատուրեանը համաշխարհայնօրէն հիմնաւորեց այդ քաղաքակրթութիւնը: Անքաղաքակիրթ արարք է փոխարինել հայկեան հրաշագործ մը անտերութեան ժամանակավրէպ հոգեբանութեամբ գեղգեղուած անդունդապատումով: Ի գուր չէ երգած մեր լուսապսակ ճակատով Նարեկացին «Մի՛ տացես ինձ արգանդ սրտի անորդի, եւ ստինս աչաց ցամաքեալս, ով ամենագութ»: «Մի՛ պակասցուցաներ զյաջողուած աջոյս՝ առ ի զլուսոյդ մասունս բաշխել: Մի՛ զհովիտ հանճարոյս ստուերական պահեր»:

Այո՛, իմ աչքի լոյս երեսփոխաններ, մեղայ ասացէք Ազատն Աստծոյ եւ ունկ տուէք Հայոց հարազատ ձայներուն եւ պաշտպան կանգնեցէք Կոմիտասեան քաղաքակրթութեան, որ

մենք բոլորս միասին երգենք մեր Հայոց Պետականութեան Օրհներգը՝ Արամ Խաչատուրեանի գեղօնաշունչ Հիմնը, եւ ինչո՞ւ չէ, այո՛ւ նոյնինքն Սարմէնաշունչ, բայց նոր՝ վերծանուած տաղերով. ահա այսպէս.

Արմենական, արեւահամ Հայաստան
Բազում դարեր դաժան ճամբայ դու անցար
Քաջ որդիք քո մաքառեցին քեզ համար
Որ դառնաս դու Մայր Հանրենիք հայութեան:

(կրկներգ) Փառք քեզ միշտ փառք Արմենական Հայաստան
Աշխատասէր ճարտարագործ շինարար
Ժողովրդիդ սուրբ հաւատքով անսասան
Դու ծաղկում ես եւ կերտում լոյս ապագան:

Մաշտոցն անմահ մեզ հուրն անշէջ պարգեւեց
Մեր դէմ շողաց երջանկաբեր այգաբաց
Վարդանանցը Սարդարապատով կնքուեց
Եւ տուեց մեզ նոր կեանք եւ յոյս փառապանծ:

(կրկներգ) Փառք քեզ միշտ փառք Արմենական Հայաստան

Արարատի Մասիսներու կարօտով
Մենք կերտում ենք արդարախոհ պետութիւն
Կոմիտասեան, Անդրանիկեան մեծ սիրով
Հայոց տունը ազատ անկախ պահպանում:

(կրկներգ) Փառք քեզ միշտ փառք Արմենական Հայաստան

Այո՛, թանկագին հայրենակիցներ,
Հայոց սրտի խնդումը ծովից դուրս հանել է պէտք՝ Նաեւ իր հիմն-օրհներգով:
Թող փշրուի թշուառ ու անտէրի ժանտ շղթան Հայոց պետականութեան հիմնի վիզէն:
Օրհնեալ ըլլայ վերականգնումը Խաչատուրեանի հայկեան Փառերգին՝
Հայաստանի Հանրապետութեան հրաշալի հիմներգին:
Թող լոյս լինի եւ լոյս գուարթ Հայոց թանկագին հանրապետութեան քաղաքակիրթ երթը:

Andante maestoso

Արծեճական, ա - - րեւահամ Հայաստան, Բազում դարեր

դաժան ճամբայ դու անցար, Բաջ որդիք քո մա -- քառեցին

քեզ հաճար, Որ դառնաս դու Մայր Հայրենիք Հայրութան:

ff
Փառք քեզ, միշտ փառք, Ար մե նա կան Հա-յաս-տան.

Աշ - խատասեր, ճարտարագործ շի - - - նա - - - րար,

ժո - դո - վո - դիդ սուրբ հա - տառ - քով ան - - սա - սան,

Դու ծաղկում ես եւ կերտում լոյս ա - - - պա - - - գան:

Ահաւասիկ Սարմենաշունչ «Խօսք»ի առաջադրուած տարբերակը խարսխուած՝ Արամ Խաչատուրեանի Հայաստանի Հանրապետութեան Գեղօնաշունչ Հիմներգին